

Билјана БЛАЖЕВСКА-СТОИЛКОВСКА
Николина КЕНИГ

УДК: 37.015.3:159.9.072-057.874

ПРОВЕРКА НА МОДЕЛОТ НА ПРОФЕСИОНАЛНИ ИНТЕРЕСИРАЊА НА ХОЛАНД СО ПРИМЕНА НА ПОСТАПКАТА НА МУЛТИДИМЕНЗИОНАЛНО СКАЛИРАЊЕ

Кратка содржина

Валидацијата на Холандовата теорија на професионални интересирања од крос-културален аспект, главно, се фокусира на испитување на структурната валидност на хексагоналниот RIASEC-модел предложен од него. Ова истражување претставува проверка на овој аспект на валидност на моделот, направен на примерок од 207 средношколци од четврта година (107 од женски пол, сите етнички Македонци), на возраст меѓу 17 и 19 години. Компатибилноста на структурата на моделот во наши културни услови е проверувана со помош на методот на мултидимензионално скалирање. Наодите укажуваат на соодветна структурна валидност поради сличноста на просторниот распоред на групите интересирања, особено кај девојчињата, иако истовремено упатуваат и на разлики со дел од наодите добиени со истражувања во земјите од западната култура. Идентификуваните несовпаѓања во оддалеченоста или сличноста меѓу одделните групи вокациски интересирања се објаснети од перспектива на разлики меѓу културите по должина на димензиите колективизам – индивидуализам и маскулиност – фемининост.

Клучни зборови: МУЛТИДИМЕНЗИОНАЛНО СКАЛИРАЊЕ,
СТРУКТУРНА ВАЛИДНОСТ, ХОЛАНДОВ МОДЕЛ НА ПРОФЕСИО-
НАЛНИ ИНТЕРЕСИРАЊА

Вовед

Интересирањата претставуваат мошне важни психолошки фактори во изборот и развојот на кариерата. Се дефинираат како *тенденција да се посветува внимание и да се манифестира активност во однос на одредени предмети, појави и содржини*, а конкретно во рамки на занимањата тие се дефинираат како *манифестација на активност во однос на одредени предмети, појави и содржини во врска со занимањата* (Николоски, 1996). Кудер (Kuder, 1997, според Smith & Campbell, 2009) ги третира интересирањата како преференции за активности, а Хенсен (Hansen, 1978, според Smith & Campbell, 2009), пак, вели дека тие

претставуваат констелација од допаѓање или недопаѓање што води кон предвидливи облици на однесување. Меѓу многуте постојни дефиниции, најсеопфатно е сфаќањето според кое интересирањата се *преференции за одредени активности или облици на однесување, контекстот во којшто тие преферираат активности се јавуваат, како и последиците поврзани со нив* (Armstrong, Day, McVay & Rounds, 2008).

Барак (Barak, 2001), пак, вели дека интересирањата се *емоционални манифестации на когнитивните процеси коишто учествуваат во обработка на информациите релевантни за однесувањето во доменот на изборот и развојот на кариерата*. Значи, интересирањата претставуваат емоции што го одразуваат степенот на привлечност, односно степенот на одбивност на едно занимање или активност, а произлегуваат од мислењата на поединецот за конкретните занимања/ активности. Со оглед на тоа дека овие мислења се базирани на убедувањата, верувањата, очекувањата, стерсотиците, коишто можат да бидат делумно или целосно погрешни, произлегува дека и емоциите можат да бидат засновани на погрешни или пристрасни информации.

Варијациите во мерењето на интересирањата се сведуваат, главно, на тоа дали психометриските инструменти се скали, некоја верзија на Q-сортирање или тестови со принудно одговарање, односно, дали содржината на ајтемите изразува некаква активност формулирана преку конкретна професионална дејност (на пр. би сакал-а да работам како адвокат-ка) или, пак, преку поопшти активности кои се неопходни во изведување одредени категории занимања (пр. би сакал-а да има помагам на луѓе во неволја). Заедничко е тоа што сите видови инструменти го евалуираат степенот на интересирањата преку самопроцена на респондентите за тоа колку сакаат или не сакаат некоја активност.

Последните неколку децении предизвик во мерењето претставува можноста за културна адаптација на најпопуларните мерни инструменти во областа на професионалните интересирања, произлезена не само од потребата да се валидираат моделите на интересирања што се потпираат на самите инструменти, туку и од тоа да се обезбедат емпириски докази дека инструментите може да се користат за крос-културни споредби. Овој труд е обид да се придонесе кон корпусот истражувања за емпириска валидација на хексагонскиот модел на Холанд.

Типови професионални интересирања

Холанд (Holland, 1969, според Deng, Armstrong & Rounds, 2007), во својата теорија за избор и развој на кариера, која несомнено е една од највлијателните во психологија на кариерата, зборува за различни типови интересирања и за нивната структура. Авторот идентификува шест типа интересирања, истакнувајќи дека тие се поврзани со одредени црти на личноста, како и со низа занимања. Прегледот на типовите интересирања и цртите на личност и способности поврзани со нив шематски се прикажани во Табела 1. За нивно именување се користи акронимот

RIASEC¹ (базиран на првата буква од секој тип интересирање), а и теоријата популарно се нарекува така.

Табела 1. Типови интересирања и соодветни црти на личност и способности според теоријата на Холанд

Тип на интересирања (личност)	(R) Реалистичен тип Преферираат да работат со предмети, машини, алати, во производствени организации или надвор. Сакаат занимања како што се автомеханичар, фармер, контролор на летање, машински инженер, електричар	(S) Социјален тип Сакаат да работат со луѓе – да им помагаат, да ги обучуваат, да ги информираат или да се грижат за нив. Избираат работи како што се наставник, социјален работник, психотерапевт, клинички психолог, медицинска сестра
Црти	Недруштвени, нефлексибилни, практични, упорни, стабилни, конкретни	Емпатични, кооперативни, љубезни, трпеливи, персуазивни, одговорни
Способности/вештини	Механички и моторички способности	Вербални способности и интерперсонални вештини
Тип на интересирања (личност)	(I) Истражувачки тип Сакаат да учат, набљудуваат, испитуваат, анализираат, евалуираат и да решаваат проблеми. Ги привлекуваат занимања како што се биолог, хемичар, физичар, геолог, фармацевт, антрополог	(E) Деловен тип Сакаат да влијаат врз други и да убедуваат, да водат и/или да управуваат при реализација на организациjsки цели и постигнување економска добивка. Преферираат да работат како менаџери, телевизиски продуценти, извршни директори, продавачи, спортски промотори
Црти	Повлечени, резервирани, песимистични, аналитични, критични, љубопитни, независни	Амбициозни, енергични, екстровејтни, оптимистични, доминантни, склони кон авантури
Способности/вештини	Математички и нумерички способности	Вербални способности и лидерски вештини
Тип на интересирања (личност)	(A) Уметнички тип Преферираат да работат во неструктурирани ситуации кои бараат имажинација и креативност. Сакаат работи како што се композитор, актер, писател, дизајнер, фотограф, сликар	(C) Конвенционален тип Преферираат да работат со податоци, да изготвуваат извештаи. Им се допаѓаат работи како што се сметководител, финансиски аналитичар, банкар, библиотекар, дактилограф, проценител на штети
Црти	Чувствителни, интуитивни, импулсивни, оригинални, имагинативни, отворени	Совесни, внимателни, методични, истрајни, инхибирани, организирани
Способности/вештини	Вербална флуентност, музички способности, компонирање, сликање, спацијално-перцептивни способности	Нумерички способности и вештини за организација

¹ R (*Realistic type – реалистичен тип*), I (*Investigative type – истражувачки тип*), A (*Artistic type – уметнички тип*), S (*Social type – социјален тип*), E (*Enterprising type – деловен тип*), C (*Conventional type – конвенционален тип*)

Холанд тврди дека во доцна адолесценција се присутни сите шест типа интересирања кај едно лице, но дека се изразени во различен степен. Од друга страна, постојат и исто толку типови работни средини, па, следствено, оптималниот избор на занимање претставува сложување помеѓу најистакнатиот тип интересирање со нему соодветната работна средина. На пример, социјалниот тип интересирање е конгруентен со социјален тип работна средина/занимање (на пр. наставник/чка или медицинска сестра).

Холанд постулира дека RIASEC-интересирањата се организирани во вид на хексагон, а ваквата структура ја добива при испитување на корелацијата помеѓу нив. Растојанието од еден до друг тип го одразува степенот на сличност, така што соседните типови се најслични и корелираат највисоко, а пак, најоддалечените типови истовремено се и најмалку слични, односно поврзаноста помеѓу нив е најниска. Акронимот RIASEC го илустрира и распоредот на типовите интересирања во шестаголната структура. Според тоа, може да се констатира дека реалистичниот тип е најсличен со истражувачкиот и со конвенционалниот тип, а најмалку сличен со социјалниот тип.

Ваквата структура, генерално, е потврдена во повеќе студии (на пр. Armstrong & Rounds, 2008; Armstrong, Armstrong, Fouad, Rounds and Hubert, 2010; Rounds & Tracey, 1993, 1996, Tracey & Rounds, 1992, 1993, 1995, 1996, според Spokane, Luchetta & Richwine, 2002; Tang, 2009; Soh & Leong, 2001; X Day & Rounds, 1998; Šverko & Babarović, 2006, 2008). Сите наведени студии, всушност, ги провериле и со различен степен на истоветност ја потврдиле правилноста во распоредот на типовите интересирања и симетричноста на врските помеѓу нив. Поконкретно, хексагонално-циркуларната структура Холанд емпириски повеќекратно ја потврдува на англо-американска популација. Понатамошните крос-културални истражувања дополнително го потврдуваат моделот, но истовремено и детектираат одредени отстапувања карактеристични за одредени култури. Така, најдено е дека кај азиските студенти реалистичниот и истражувачкиот тип интересирања се наоѓаат поблиску, додека, пак, уметничкиот и социјалниот тип се пооддалечени и поставени по обратен редослед во просторниот распоред споредено со распоредот добиен кај американските студенти (Spokane & Cruza-Guet, 2005). Ваквите мали несовапања се припишуваат на различните влијанија на културите, пред сè, на линија на разликите што произлегуваат од димензијата колективизам/индивидуализам. Ова објаснување е дополнително потврдено во понатамошни емпириски проверки во култури кои се значително различни во однос на оваа димензија (Farh & Leong, 1998). Но, постојат и култури каде што Холандовата структура на интересирањата не е потврдена, како што се, на пример, во Јужна Америка (Bullock and Reardon) и во Африка (du Toit & de Bruin, 2002), исто како што постојат и обиди да се предложат и емпириски верификуваат нови, емички типични модели што имаат слична структура, но различен број интересирања (на пр. Prediger, 1982, Tracey, 2010).

Меир и Цинер посочуваат дека мерењето на професионалните интересирања во различни култури е проблематично од неколку причини. Од една страна, бројните занимања можат да имаат различно значење во различни култури. Освен тоа, некои

занимања во одредени култури, односно заедници воопшто ги нема, додека други, и кога се среќаваат во сите култури, се случува да вклучуваат различни работни задачи (Meir & Tziner, 2001).

Друг аспект на критиката на универзалноста на моделот на Холанд е тоа дека постојат разлики и во застапеноста на мажите и жените во одредени занимања во различни култури, па и родово детерминирани разлики во преференцијата на различни занимања (Rowe, and Snizek, 1995). Конечно, проблематичен е и родот на називите на занимањата (во некои јазици постојат називи и во машки и во женски род, во други називот е или во машки или во женски род, а во терти, пак, тој е неутрален), што индиректно укажува на степенот на родова сензитивност во сферата на трудот и занимањата. Ова навидум малку значајно прашање може да доведе до погрешно разбирање на ајтемите, а потоа и до наоди што водат до погрешни заклучоци. Згора на тоа, професиите во различни култури се разликуваат и во однос на социо-економскиот статус што е асоциран со нив, а во голема мера нивната (не)популарност или (не)привлечност е одредена токму од ваквата позиција во конкретната култура, односно општествена заедница.

На наведените проблеми поврзани со мерењето на професионалните интересирања се надоврзуваат и хетерогеноста на примероците кои меѓусебно се споредуваат, но и примената на различни инструменти и користењето различни статистички постапки за проверка на споменатиот модел. Сите овие фактори би можеле да бидат дел од можните одговори за неуспехот хексагоналната/циркуларната структура на конструктот да се реплицира во сите култури во кои досега е проверуван.

Сепак, и понатаму теоријата на Холанд поттикнува истражувања, а и широко се применува во вокациското советување. Холандовиот инструмент за мерење на преференцијата кон различни професионални активности и занимања, како и самопроцена на компетентноста за нивно извршување (наречен Self-Directed Search), останува еден од најкористените за мерење на професионалните интересирања. Оттука, ова истражување може да се третира како дел од корпусот крос-културни студии во доменот на проверка на овој популарен модел. Со други зборови, целта на овој труд беше со примена на постапката на мултидимензионално скалирање (МДС) да се провери распоредот на шесте типа професионални интересирања, посебно кај средношколци од машки и женски пол.

Метод

Примерок

Примерокот во истражувањето го сочинуваа 207 испитаници – ученици во четврта година средно образование од седум средни училишта во Скопје и тоа од општествена струка (економска и правна), од техничка струка (електротехничка, сообраќајна), од здравствена струка (забни техничари, фармацевтски техничари), од хемиска струка (техничари за очна оптика) и од гимназиско образование (природно-

математичка насока и општествено-јазична насока). Од нив, 107 беа од женски пол, а 100 беа од машки пол.

Најголемиот дел од испитаниците или 170 (82, 1%) беа на возраст од 18 години, 20 (9,7%) имаа 17 години, а 17 (8,2%) беа на 19-годишна возраст. За да се контролира влијанието на етничката припадност како релевантен фактор, беа селектирани само испитаници етнички Македонци. Преглед на структурата на примерокот од аспект на видот на образование, односно тековниот избор на занимање (насока) е даден во Табела 2.

Табела 2. Структура на примерокот според вид на образование/насока и пол, N (%)

Вид на образование/насока	СИТЕ	МАШКИ	ЖЕНСКИ
Здравствена	44 (21,3)	15 (15)	29 (27,1)
Економско-правна	40 (19,3)	16 (16)	24 (22,4)
Оптичка	29 (14,0)	10 (10)	19 (17,8)
Транспортна	21 (10,1)	10 (10)	11 (10,2)
Електротехничка	37 (17,9)	35 (35)	2 (1,9)
Природно-математичка	18 (8,7)	6 (6)	12 (11,2)
Општеств.-хуманистичка	18 (8,7)	8 (8)	10 (9,3)
Вкупно	207 (100)	100 (48,3)	107 (51,7)

Инструмент

За процена на интересирањата беше применет дел од инструментот *Истражување насочено кон себе си* (анг. *Self-Directed Search-SDS*) конструиран од страна на Џон Холанд во 1971 година и неколку пати ревидиран (последната ревизија е направена во 1994 година (Holand, Fritzsche and Powell, 1994, според Spokane et al., 2002). Базиран на Холандовата вокациска теорија, овој инструмент е еден од најкористените за мерење на шесте типа интересирања – реалистичен тип (R), истражувачки (I), уметнички (A), социјален (S), деловен (E) и конвенционален тип (C). Составен е од 228 ајтеми распределени во пет посебни целини: (а) скала за процена на интересирањата кон различни активности; (б) скала за процена на личните компетенции за извршување низа работни активности показатели на RIASEC типовите интересирања; (в) дел за процена на преференцијата на занимања од секој RIASEC тип; (г) скала за самопроцена на способностите; и (д) скала за самопроцена на вештините.

Соопштените коефициенти на внатрешна конзистентност на инструментот се движат од $\alpha=0,90$ до $\alpha=0,96$ (Holland, Fritzsche and Powell, 1994a, според Lumsden, Sampson, Reardon and Lenz, 2002). Тест-ретест релијабилноста мерена во интервали

од 4 до 6 недели изнесува од 0,76 до 0,89 (Hansen, 2005), што зборува за релативно конзистентна мерка и од аспект на внатрешна хомогеност и од аспект на временска стабилност. Конфирмативни се и податоците за валидноста што се соопшетни во неколку студии (на пр., Leung & Hou, 2001; Oosterveld, 1994; Yang, Lance and Hui, 2006). Холанд и соработниците (Holland et al., 1994, според Bullock & Reardon, 2008) наведуваат импресивна бројка од над 500 истражувања кои ја потврдуваат конструкт валидноста на инструментот.

Во ова истражување беа зададени два дела на инструментот. Еден е делот за процена на интересирањата кон различни активности, со вкупно 66 ајтеми, по 11 за секоја од RIASEC групите активности. На оваа скала се бара од испитаниците да одговараат избирајќи помеѓу две понудени алтернативи – *ми се допаѓа* наспроти *не ми се допаѓа* конкретната активност наведена во ајтемите, при што *ми се допаѓа* подразбира дека испитаникот ја преферира активноста, додека *не ми се допаѓа* значи дека испитаникот не ја преферира. Друг е делот за преференција на занимања, со по 14 занимања од секој RIASEC тип или вкупно 84 ајтеми. Овој дел бара од респондентите да одредат дали го сакаат или не одредно занимање, при што форматот на понудените алтернативи на ајтемите е дихотомен (*да*, односно *не*).

Вкупниот скор за секој RIASEC тип е добиен со собирање на скоровите во двата дела (за секој конфирмативен одговор се доделува 1 поен). Оттука, конечниот резултат е изразен преку 6 сора (за секој тип интересирање по еден скор), а опсегот во којшто тие се движат може да изнесува од минимум 0 до максимум 25. Притоа, повисокиот скор означува повисока изразеност на типот интересирање на којшто се однесува.

Коефициентите на релијабилност за примерокот испитаници кои учествуваа во ова истражување изнесуваат $\alpha=0,87$ за делот активности и $\alpha=0,92$ за делот занимања. Релијабилноста на двата дела заедно е $\alpha=0,93$.

Постапка

Задавањето на инструментот беше спроведено во текот на редовната настава, со претходно одобрение од директорите на средните училишта. На учениците им беше објаснето дека тестирањето се прави во научноистражувачки цели, дека учеството е доброволно и анонимно, како и тоа дека резултатите нема да се презентираат поединечно, туку заедно со резултатите на сите останати испитаници. Пополнувањето на прашалникот траеше дваесетина минути.

Статистичка анализа

За испитување на структурата на RIASEC интересирањата беше применета постапката на мултидимензионално скалирање (МДС). Оваа постапка овозможува да се идентификува структурата на сет од варијабли врз основа на нивните добиени варијации (Nair et al, 1998). Поконкретно, врз основа на оваа постапка, се добиваат информации за димензиите во кои се групираат варијаблите што се испитуваат, како и просторната репрезентација на нивната оддалеченост едни од други.

Поврзаноста помеѓу RIASEC типовите интересирања беше испитана преку методот на Еуклидинијеви дистанци, а беше претпоставена структура во две димензии, онака како што претпоставил Холанд и останатите истражувачи на моделот. За да се провери сложувањето на добиената структура, т.е. добиениот модел со податоците, беа употребени два индекса на сложување. Првиот е *стрес индексот* (Krushal Stress Formula 1), каде што вредност 0 означува идеално сложување на моделот со податоците, додека вредност блиска до 1 или еднаква на 1 упатува на несложување на моделот со податоците. Вториот користен показател беше *индексот на квадрирана корелација* (RSQ – squared correlation index), којшто го означува процентот на објаснета варијанса во податоците од страна на добиениот модел. Примената на мултидимензионално скалирање се базираше на ALSICAL (alternating least squares scaling), постапка којашто е оценета како досега најкористена (Jaworska & Anastasova, 2009).

Резултати

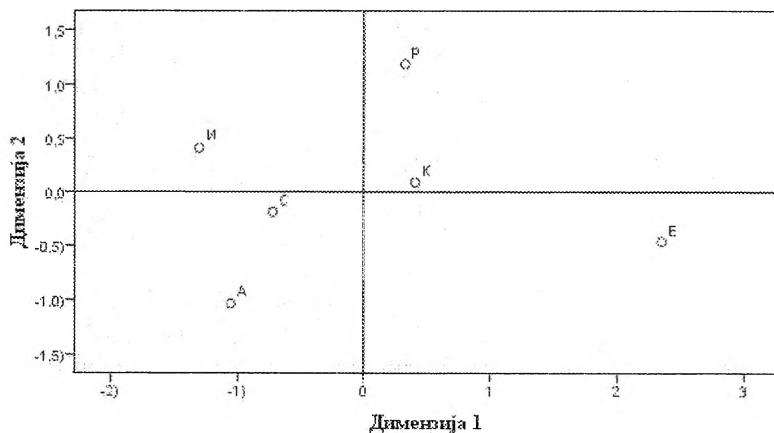
Резултатите од анализата, прикажани во Табела 3, покажуваат дека постои значајна корелација помеѓу реалистичниот тип и конвенционалниот тип интересирања, но и дека релациониот тип не е поврзан со истражувачкиот тип. Овој наод е спротивен од она што го постулира теоријата на Холанд за поврзаноста на соседните типови интересирања во хексагоналниот распоред. Истражувачкиот тип значајно корелира со уметничкиот тип интересирања како соседен, но уште посилна врска е најдена со социјалниот тип интересирања, што отстапува, исто така, од претпоставениот распоред во шестаголникот. Социјалните интересирања се значајно поврзани со двата соседни типа – уметничкиот и деловниот тип. Конвенционалните интересирања е најдено дека високо корелираат со деловниот тип интересирања, додека, пак, поврзаноста со реалитичниот тип, исто така, е значајна, но многу послаба.

Табела 3. Дескриптивни статистики и коефициенти на линеарна корелација помеѓу испитуваните варијабли

		R	I	A	S	E	C
СИТЕ (N=207)	R	1	,025	-,014	-,184**	,246***	,231***
	I		1	,294***	,497***	,095	,144*
	A			1	,406***	,104	,107
	S				1	,221***	,261***
	E					1	,602***
M		6,65	7,07	10,02	9,22	12,95	8,41
SD		5,10	4,98	6,94	5,82	6,40	5,14
		R	I	A	S	E	C
МАШКИ (N=100)	R	1	,213*	,057	-,016	,228*	,279**
	I		1	,383***	,582***	,248**	,203*
	A			1	,395***	,187	,164
	S				1	,413***	,285**
	E					1	,683***
M		9,46	5,88	8,16	6,94	13,81	8,36
SD		5,32	4,76	6,50	4,8271	6,46	4,81
		R	I	A	S	E	C
ЖЕНСКИ (N=107)	R	1	,150	,311**	,038	,198*	,316***
	I		1	,135	,368***	,020	,101
	A			1	,316***	,105	,066
	S				1	,210*	,275*
	E					1	,549***
M		4,03	8,19	11,76	11,34	12,15	8,46
SD		3,10	4,94	6,91	5,96	6,26	5,46

*p<,05; **p<,01; ***p<,001

Добиената дwoдимензионална структура на RIASEC интересирањата, кај двата пола одделно, претставена е на Слика 1 и на Слика 2. Како што се гледа од позицијата на точките (што го претставуваат групирањето на скоровите во поодделните скали), нивниот редослед кај средношколците од машки пол е речиси идентичен со распоредот во хексаголот на Холанд – *RISAE*C. Притоа, димензијата 1 е претставена преку реалистичниот наспроти уметничкиот тип интересирања, а истражувачкиот наспроти деловниот тип интересирања ја дефинираат димензијата 2. Но, јасно се забележува дека добиената структура нема форма на хексагон (Слика 1). Имено, оддалеченоста на реалистичниот и на истражувачкиот тип, и посебно на деловниот со конвенционалниот тип, е поголема од она што се очекува според понудениот модел од авторот. Од една страна, разликата е во тоа што реалистичниот тип е пооддалечен од истражувачкиот тип, а помалку оддалечен од конвенционалниот тип. Од друга страна, социјалниот тип е поблиску до истражувачкиот тип отколку до деловниот тип, што се должи на спротивното позиционирање на социјалниот и уметничкиот тип. Всушност, деловниот тип е прилично издвоен во добиениот модел. Наспроти очекувањето за нивна голема оддалеченост, социјалниот и конвенционалниот тип се многу блиску поставени. Сепак, стрес вредноста изнесува 0,11, додека висината на индексот RSQ е 0,93 што сугерира на многу добро сложување на податоците со добиениот модел.

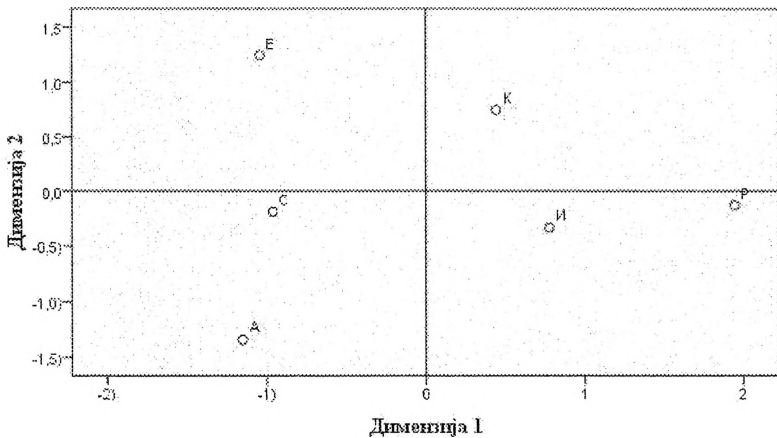

Слика 1. Структура на RIASEC интересирањата кај испитаници од машки пол

Конфигурацијата на интересирањата кај средношколците од женски пол го има *RIASEC* распоредот на типови, што значи дека кореспондира со распоредот на шесте типа интересирања на Холанд. Репрезенти на димензијата 1 се конвенционалниот и уметничкиот тип интересирања, додека димензијата 2 ја дефинира реалистичниот тип, заедно со деловниот тип (Слика 2). Друга

карактеристика на добиената структура на интересирањата кај средношколките е тоа што помалку отстапува од постулираниот хексагон споредена со добиената структура добиена кај средношколците.

Ако се анализира позицијата на типовите едни наспроти други, може да се констатира дека реалистичниот тип е помалку оддалечен од истражувачкиот, а на малку поголемо растојание од конвенционалниот тип, спротивно на очекувањето за нивна еднаква оддалеченост. Очигледна е големата оддалеченост помеѓу уметничкиот и истражувачкиот тип. Социјалниот тип, пак, е на еднакво растојание и од деловниот и од уметничкиот тип. Деловниот тип се наоѓа на поголема далечина од конвенционалниот тип од она што се очекува. Стрес вредноста е 0,12, а RSQ изнесува 0,88 што имплицира дека сложувањето на податоците со добиениот модел е релативно високо, иако е пониско од сложувањето кај нивните врсници од машки пол.

Слика 2. Структура на RIASEC интересирањата кај испитаници од женски пол

Дискусија

Во рамките на поединечните култури, интересирањата остануваат едни од најиспитуваните фактори на професионалното определување, а според констатацијата на Армстронг и неговите соработници (Armstrong, X Day, McVay & Rounds, 2008), инструментите за мерење на интересирањата очигледно се ефикасни со оглед на нивната долгорочна примена и во практиката, особено во советувањето за избор на занимање.

Кога се разгледуваат наодите за двата пола заедно, спротивен на очекуваниот е наодот што покажува отсуство на поврзаност на реалистичниот тип со истражувачкиот тип, и покрај тоа што се наоѓаат еден покрај друг. Ова упатува на

тоа дека во нашиот културен контекст активностите дефинирани преку тие типови се перципираат како сосема различни и независни. Заедничко им е тоа што се најмалку преферирани.

Од друга страна, високиот коефициент на корелација помеѓу уметничкиот и социјалниот тип и помеѓу деловниот и конвенционалниот тип ја одразува нивната локација во моделот. Реалистичниот тип е значајно поврзан само со овие два типа професионални интересирања. Испитаниците веројатно ги доживуваат трите типа заедно како кореспонденти на областите во коишто најлесно може да се најде вработување/работа. Деловниот и конвенционалниот тип, и покрај тоа што високо корелираат, се наоѓаат на релативно големо растојание и кај средношколките и кај средношколците (особено кај вторите), што упатува на заклучокот дека за нив тие се однесуваат на прилично различни активности и занимања. Добиените резултати можат да се објаснат и преку социјално-економската состојба кај нас – во услови на висока стапка на невработеност и ниски плати, ориентацијата е кон професионални области што овозможуваат побрзо вработување/полесно наоѓање работа, но и работа што е добро платена. Оттаму, изборот на кариера/занимање, најверојатно, повеќе се базира на прагматичност, а многу помалку на личните преференции и интересирања.

Она што може да се констатира од анализираните податоци за средношколците од машки пол е дека распоредот на професионалните интересирања е идентичен со оној предложен од Холанд, со исклучок на спротивната позиционираност на социјалниот и уметничкиот тип. Резултатите сугерираат и дека добиените податоци се сложуваат со претпоставениот модел. Следствено, тие претставуваат апроксимација на циркуларната структура како што е постулирано во Холандовата теорија и како што покажуваат наодите добиени не само на американска популација, туку и во европски и во азиски културен контекст. Сепак, просторната организација на RIASEC типовите професионални интересирања демонстрира дека поврзаноста помеѓу нив не е во линија со коефициентите на корелација соопштени од Холанд.²

Кога се разгледуваат наодите добиени кај групата испитаници од женски пол, може да се констатира дека распоредот на RIASEC типовите интересирања без исклучок го следи распоредот постулиран од авторот на моделот. Во линија на очекуваното се резултатите што укажуваат на отсуство на поврзаност меѓу истражувачкиот тип, од една страна, и деловниот и конвенционалниот, од друга страна. Последните два типа интересирања не корелираат значајно ниту со уметничкиот тип.

Се поставува прашање како да се објасни разликата кај двата пола во однос на перцепцијата на активностите и занимањата дефинирани преку шесте типа. Едно можно објаснување за тоа дека момчињата во слична група ги ставаат

² При ваквата компарација, мора да се има предвид дека примероците се разликуваат не само во структурата, туку и во нивната големина, така што на овој заклучок треба да се гледа со резерва. Директната споредба на висината на корелацијата би била можна само во услови кога би се обезбедила потполна еквивалентност на споредуваните групи, што во овој случај не беше направено. Оваа констатација се однесува на примероците и од двата пола.

истражувачкиот, реалистичниот, конвенционалниот и деловниот тип е тоа дека во услови на високо изразена колективистичка култура и умерено изразена маскулина култура (Кениг, 2006), токму овие групи занимања се третираат како најпрестижни, односно иманентни за мажите. Разликите во социјалниот статус кај овие групи занимања најдени во други култури во нашата веројатно се намалуваат поради тоа што во наши услови типично феминини занимања со најнизок статус се социјалните. Во прилог на оваа претпоставка е и наодот дека токму социјалните интересирања кај момчињата се релативно ниско изразени, а кај девојчињата релативно високо. Ако се анализира организацијата на типовите интересирања во однос на двете димензии кај средношколците од машки пол, се забележува групирање на реалистичниот, деловниот и конвенционалниот тип димензија 1 и на реалистичниот, конвенционалниот и истражувачкиот тип димензија 2, што оди во прилог на гореизнесените објаснувања. Аналогно е и кај девојчињата – кластерите професионални интересирања се базирани на родовите очекувања, па така, на пример, деловниот и конвенционалниот тип, коишто веројатно се перципираат како „машки“, се групираат заедно, а наспроти социјалниот и уметничкиот тип, коишто имаат третман на традиционално „женски“.

Слични објаснувања за вакви разлики се понудени и од страна на Раундс и Трејси (Rounds & Tracey, 1996), кои тврдат дека споменатите димензии колективизам – индивидуализам и маскулиност – фемининост, инаку дел од познатиот и широко истражуван модел на културата на Хофстед, влегуваат во интеракција со моделот. Истите автори укажуваат дека токму од овие причини може да се тврди дека моделот, всушност, е културално еквивалентен тогаш кога ваквите разлики ќе се детектираат. Вака постигнатата структурна еквивалентност на интересирањата покажува дека мерниот инструмент развиен во една култура може да се користи и во друга, како и да се компарираат добиените резултати од истражувањата. Најпосле, може да се констатира дека Холандовата структура на професионалните интересирања добиена во наш контекст е послична со онаа добиена во земјите од азискиот континент отколку во земјите од западната култура. Веројатно ова е разбирливо ако се земе предвид локацијата на нашата култура на континуумот маскулиност – фемининост, а особено на индивидуализам – колективизам.

Литература

- Armstrong P. I. & Crombie, G. (2000). Compromises in Adolescents' Occupational Aspirations and Expectations from Grades 8 to 10. *Journal of Vocational Behavior*, 56 (1), 82-98.
- Armstrong P. I. & Rounds, J. (2008). Linking Leisure Interests to the RIASEC World of Work Map. *Journal of Career Development*, 35 (1), 5-22.
- Armstrong, P. I., Fouad, N. A., Rounds, J. & Hubert, L. (2010). Quantifying and interpreting Group Differences in Interest Profiles. *Journal of Career Assessment*, 18 (2), 115-132.
- Armstrong, P. I., X Day, S., McVay, J. P. & Rounds, J. (2008). Holland's RIASEC Model as an Integrative Framework for Individual Differences. *Journal of Counseling Psychology*, 55 (1), 1-18.
- Barak, A. (2001). A Cognitive View of the Nature of Vocational Interests: Implications for Career Assessment, Counseling and Research. In Leong, F. T. L. & Barak, A. (Eds). *Contemporary Models in Vocational Psychology: A Volume in Honor of Samuel H. Osipow* (pp. 97-132). New Jersey: LEA Publishers.
- Bullok, E. E. & Reardon, R. C. (2008). Personality Traits and Secondary Constructs on the Self-Directed Search: A Replication and Extension. *Journal of Career Assessment*, 16 (3), 326-338.
- Bullok, E. E., Andrews, L., Braud, J. and Reardon, R. C. (xx). Holland Theory in an International Context: Aplicability of RIASEC Structure and Assessments. Technical Report 50. Подигнато на 21.05.3014 од <http://www.career.fsu.edu/documents/technical%20reports/TR50.pdf>
- Deng, C. P., Armstrong, P. I. & Rounds, J. (2007). The Fit of Holland's RIASEC Model to US Occupations. *Journal of Vocational Behavior*, 71, 1-22.
- Du Toit, R and de Bruin, G. P. (2002). The Structural Validity of Holland's R-I-A-S-E-C Model of Vocational Personality Types for Young Black South African Men and Women. *Journal of Career Assessment*, 10, (1), 62-77.
- Farh, J. and Leong, F. (1998). Cross-Cultural Validity of Holland's Model in Hong Kong. *Journal of Vocational Behavior* 52, 425-440.
- Hair, J. F., Tatham R. L. & Black, W. C. (1998). *Multivariate Data Analysis*. London: Prentice Hall International Inc.
- Jaworska, N. and Chupetlovska-Anastasova, A. (2009). A Review of Multidimensional Scaling (Mds) and its Utility in Various Psychological Domains *Tutorials in Quantitative Methods for Psychology*, 5(1), 1-10.
- Кениг, Н. (2006). *Хофстедовиот модел на димензии на културата: можности за мерење во групен и индивидуален контекст*. Необјавена докторска дисертација. Филозофски факултет, Скопје.
- Lumsden, J. A., Sampson, J. P., Reardon, R. C. & Lenz, J. G. (2002). A Comparison Study of the Paper, Personal Computer (PC) and Internet Version of the Holland's Self-Directed Search. Technical report No. 30. The Centar for the Study of Technology

- in Counseling and Career Development. Retrived from: www.career.fsu.edu/techcenter
- Meir, E. I. & Tziner, A. (2001). Cross-Cultural Assessment of Interests. In Leong, F. T. L. & Barak, A. (Eds), *Contemporary Models in Vocational Psychology: A Volume in Honor of Samuel H. Osipow* (pp. 167-207). New Jersey: LEA Publishers.
- Николоски, Т. (1996). *Луѓето и занимањата*. Скопје: Филозофски факултет.
- Oosterveld, P. (1994). Confirmatory Factor Analysis of the Self-Directed Search Test: A Multitrait-multimethod Approach. *Personality and Individual Differences*, 17 (4), 565-569.
- Prediger, D.J. (1982). Dimensions underlying Holland's hexagon: Missing link between interests and occupations? *Journal of Vocational Behavior*, 21, 259-287.
- Rounds, J. B., and Tracey, T. J. (1996). Cross – Cultural Structural Equivalence of RIASEC Models and Measures. *Journal of Counseling Psychology*, 43, 310-329.
- Rowe, R. and Snizek, W.E. (1995). Gender Differences in Work Values: Perpetuating the Myth. *Work and Occupations: An International Sociological Journal*, 22 (2), 215-229.
- Smith, T. J. & Campbell, C. (2009). The Relationship Between Occupational Interests and Values. *Journal of Career Assessment*, 17 (1), 39-55.
- Soh, S. & Leong, F. T. L. (2001). Cross-Cultural Validation of Holland's Theory in Singapore: Beyond Structural Validity of RIASEC. *Journal of Career Assessment*, 9 (2), 115-133.
- Spokane, A. R. & Cruza-Guet, M. C. (2005). Holland's Theory of Vocational Personalities in Work Environments. In S. D. Brown and R. W. Lent (Eds), *Career Development and Counseling: Putting Theory and Research to Work* (pp.24-41). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Spokane, A. R., Luchetta, E. J. & Richwine, M. H. (2002). Holland's Theory of Personalities in Work Environment. . In D. Brown and Associates (Eds), *Career Choice and Development (4th ed)* (pp. 373-426). San Francisco: Jossey-Bass.
- Tang, M. (2009). Examining the Application of Holland's Theory to Vocational Interests and Choices of Chinese College Students. *Journal of Career Assessment*, 17 (1), 86-98.
- Tracey, T. J. G. (2010). Interest Assesement Using New Technology. *Journal of Career Assesement*, 18 (4), 336-344.
- X Day, S. & Rounds, J. (1998). Universality of Vocational Interest Structure Among Racial and Ethnic Minorities. *American Psychologist*, 53 (7), 728-736.
- Yang, W., Lance, C. E. & Hui, H. C. (2006). Psychometric Properties of the Chinese Self-Directed Search (1994 edition). *Journal of Vocational Behavior*, 68 (3), 560-576.
- Šverko, I. & Babarović, T. (2006). The Validity of Holland's Theory in Croatia. *Journal of Career Assessment*, 14 (4), 490-507.
- Šverko, I. & Babarović, T. (2008). Correspondence of Interest and Self-Efficacy Beliefs With Occupational Choice. *Journal for General Social Issues, Issue 3/2008*, 397-414.

Biljana BLAŽEVSKA –STOILKOVSKA
Nikolina KENIG

EXAMINATION OF HOLLAND'S MODEL OF VOCATIONAL INTERESTS USING MULTIDIMENSIONAL SCALING

Summary

Cross-cultural validation of Holland's theory typically focuses on the structural validity of the RIASEC model. This study examined the structural validity of Holland's model on sample of 207 secondary school students (107 female, all ethnic Macedonians) in the final year of their education. The age range of participants was from 17-19. The similarity of the structure has been explored by using multidimensional scaling method. Results indicate similar structural validity across the samples, especially for the females, although the figures were generally different than those found in previous studies in Western cultures. The identified differences in proximity among various groups of vocational interests were discussed within the frame of cultural dissimilarities along individualism-collectivism and masculinity-femininity dimensions.

Key words: MULTIDIMENSIONAL SCALING, STRUCTURAL VALIDITY,
HOLLAND'S MODEL OF VOCATIONAL INTERESTS